

ศานติภาวนาประยุกต์ : พุทธิปัญญา เพื่อการพัฒนาสังคมสันติสุข อย่างยั่งยืน

**The Applied Peaceful Development of Meditation:
Buddhist Wisdom for the Development of
Sustainable Peaceful Society**

อุทัย สติมัน^{1*}
Uthai Satiman^{1*}

¹ อ.ดร., คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต กรุงเทพฯ 10300

* Corresponding author: e-mail: Uthaisati@gmail.com Tel. 022445000 ต่อ 5835

บทคัดย่อ

ในอดีตสังคมไทยเป็นสังคมที่รักความสงบ แต่ปัจจุบันกำลังเกิดความขัดแย้งอย่างร้ายลึกโดยเฉพาะความขัดแย้งทางการเมืองที่ยืดเยื้อ เรื้อรัง และได้พัฒนามาเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มความคิดเห็นทางการเมืองสองกลุ่ม โดยยังไม่มีใครรู้ว่าจะจบลงอย่างไร แนวคิด “ศานติภาวนาประยุกต์” เป็นอีกหนึ่งแนวคิดหนึ่งที่มุ่งเสนอพุทธธรรมเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาสังคมสันติสุข โดยใช้เครื่องมือคือการภาวนาประยุกต์เพื่อพัฒนากาย ศีล จิตและปัญญาทั้งในระดับปัจเจก และระดับสังคมเชิงประยุกต์ซึ่งคล้องกับท่านอริยรัตนะ ผู้นำขบวนการธรรมวัฑฒ์ ประเทศศรีลังกา ท่านอาจารย์ดิช นัท ฮันท์ แห่งหมู่บ้านพลัม ประเทศฝรั่งเศส ท่านพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แนวคิดดังกล่าวจะช่วยกล่อมเกลাজิตใจของคนในสังคมให้เกิดความรักและเมตตาต่อกันอันเป็นแนวทางการพัฒนาสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืนตามแนวทางแห่งพุทธสันติวิธี

คำสำคัญ : ศานติภาวนาประยุกต์ พุทธิปัญญา สังคมสันติสุข

Abstract

In the past, Thai society was peaceful while at present the deep-crack conflicts are occurring especially political one which has been being chronically extended and developed into the two-inter-group conflict that no one has yet not known where it is going to end. The concept idea of ‘The Applied Peaceful Development of Meditation’ is another idea aiming to present Buddhadhama as the way to develop society to peaceful happiness by using the tool of the applied development of meditation to advance body, morality, mindfulness and wisdom in the levels of individualism and society in the aspect of the application of which conforms to Buddhist leaders’; i.e. Noble Venerable Ariyaratana, the leader of the development of Buddhism in Srilanka, Thich Nhat Hanh of the Plum Village Monastery in France, Buddhadasa Bhikkhu, and Phra Brahmakunabhorn (P.A. Pyutto). The mentioned concept of idea will help practice social people’s minds for having love and loving-kindness towards each other which is the way to develop sustainable peaceful society in accordance with ‘Buddhist Peace’.

Keyword : Applied Peaceful Development of Meditation, Buddhist Wisdom, Peaceful Society

บทนำ

สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งโดยปัจจัยภายในสังคมเอง และปัจจัยจากภายนอก ทั้งจากสิ่งที่เป็นวัตถุ รูปธรรม เช่น สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ หรือจากสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น กระบวนทัศน์ ทฤษฎี ระบบหรือวิธีคิดใหม่ ๆ

สังคมไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏอย่างชัดเจน โดยมีสาเหตุมาจากทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ที่ส่งผลให้ลักษณะและโครงสร้างของสังคมไทยตลอดจนวิถีคิด วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ปัจจัยภายในของผู้คน เช่น การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ วิธีคิด และมุมมองต่าง ๆ ซึ่งส่งผลในการกำหนดนโยบาย และการปฏิบัติ หรือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกี่ยวกับระบบการผลิตและเศรษฐกิจ มาเป็นทุนนิยม และเสรีนิยม ส่วนปัจจัยภายนอกนั้นมีทั้งที่ส่งผลกระทบโดยตรง และโดยทางอ้อม เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ทั้งทางด้านการผลิต การสื่อสารโทรคมนาคมทำให้เชื่อมโลกเข้าเป็นหนึ่งเดียวที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ (Globalization) ก่อเกิดกระบวนทัศน์ใหม่ ๆ ทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม เช่น กระบวนทัศน์เสรีนิยม ประชาธิปไตย การเปิดเสรีทางการค้า

กระแสค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรมจากต่างประเทศ ที่ไหลบ่าเข้ามาในสังคมไทยนี้ ส่งผลต่อการตื่นตัวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย สังคมไทยที่เคยเป็นเพียงแค่สังคมเกษตรกรรม มีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ก็ก้าวเข้าสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม กลไกภายในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม [1] และด้วยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นที่มาจากหลายเหตุหลายปัจจัยกลายมาเป็นความขัดแย้งของคนในสังคมไทยปัจจุบัน การแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทย จะต้องอาศัยวิธีการหรือแนวทางที่หลากหลายมาเป็นเครื่องมือผสมผสาน ต้องใช้วิธีการผ่อนปรนเข้าหากันหรือการประนีประนอมค่อยเป็นค่อยไป หรือการเคลื่อนกลืนแนวความคิดของกลุ่มชนชั้นแต่ละกลุ่ม รวมทั้งการขอความร่วมมือ ความเห็นพ้องต้องกันในการขจัดปัญหาความขัดแย้ง โดยเฉพาะรัฐซึ่งเป็นกลไกสำคัญของความไม่เสมอภาคในสังคมที่สังคมกลายเป็นปมปัญหาความขัดแย้ง ต้องมีความละมุนในการแก้ไขปัญหา และควรหลีกเลี่ยงที่จะเข้าเป็นคู่ขัดแย้งเสียเอง และที่สำคัญต้องจัดสรรผลประโยชน์หรือการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึง จึงจะทำให้ความขัดแย้งในสังคมปรากฏน้อยที่สุด ในส่วนของนักวิชาการในวงการพระพุทธศาสนาเองได้มีความพยายามที่จะนำพระพุทธศาสนาเข้าไปผูกพัน (engage) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม มีความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ ๆ เนื่องจากพุทธศาสนาแบบจารีตที่เน้นการแก้ปัญหาแบบปัจเจกบุคคลไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาของสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนได้ การแก้ปัญหาความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้กับพระพุทธศาสนา [2] ดังทัศนะของดิช นัท ฮันท์ พระภิกษุชาวเวียดนามที่กล่าวว่า

“พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมก็คือพระพุทธศาสนา หากคุณปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ต่อครอบครัว ต่อสังคม นั้นแหละ คือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism)” [3] ในบทความนี้ผู้เขียนจะได้นำเสนอการตีความแนวคิดพุทธสันติวิธีด้วยคำว่า “ศานติภาวนา ประยุกต์” เพื่อเป็นชุดความคิดหนึ่งในการนำไปพัฒนาสังคมให้เกิดสันติสุขต่อไป

ความหมายของคำว่า “ศานติ-สันติ” “ภาวนา-พัฒนา” และคำว่า “ประยุกต์”

ในพระพุทธศาสนา ใช้คำว่า สันติ แทนคำว่า ศานติ โดยปรากฏในคัมภีร์อริยานุสัทปิฎก กล่าวถึง “อรรถะ” ของคำว่า “สันติ” เอาไว้ใน 3 แห่งด้วยกัน กล่าวคือ “นิพพาน” “ความดี” (สิว) และ “ความสงบ” (สม) โดยสามารถวิเคราะห์เป็นนัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. สันติในความหมายของ “นิพพาน” “สันติ” ที่สื่อเน้นให้เห็นถึงความหมายในแง่ของ “นิพพาน” นั่นก็คือ “นตถิ สนฺติปรมํ สุขํ” แปลว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าสันติไม่มี” [4] คำว่า “สันติ” ในบริบทนี้คือ “นิพพาน” เห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่สอดคล้องกันว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ” แปลว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” [5] การตรัสในลักษณะนี้ต้องการสื่อให้เห็นถึงความสมนัยกันระหว่าง “สันติ” กับ “นิพพาน” หรือ “สันติ” ในประโยคที่ว่า “อเนโข สนฺติมารพโย กลมกริมนี” [6] แปลว่า “พระมุณี ผู้ไม่หวั่นไหว ทรงมุ่งสันติ บริณิพพานแล้ว” ในขณะเดียวกันคำว่า “สันติ” ในคำว่า “...ทพฺหํ สิฏฺถ สฺนฺติยา...” แปลว่า “เธอทั้งหลายจงหมั่นศึกษาเพื่อสันติเถิด” คำว่า “สนฺติมคฺคเมว พฺรหฺม” แปลว่า “เธอจงเพิ่มพูนทางแห่งสันติเท่านั้น” [7] คำว่า “...สนฺติเมว โข สิฏฺเษย” [8] แปลว่า “...พึงศึกษาสันติเท่านั้น” และคำว่า “โลกามิสฺส ปชฺเห สฺนฺติเปกฺโข” แปลว่า “พึงละอามิส มุ่งสันติเถิด” [9] ก็หมายถึง “นิพพาน” เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ “สันติ” ในบางแห่งหมายถึง “นิพพาน” โดยตรงดั่งนัยที่ว่า “คำว่า “สันติ” ได้แก่ ทั้งสันติ และสันติบาท มีความหมายอย่างเดียวกัน สันติบาทนั่นเอง คือ อมตนิพพาน ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท” [10]

2. สันติในความหมายของ “ความสงบ” พระบาลีที่สื่อเน้นถึงความ “สงบ” (สม) ในบริบทนี้คือ “สนฺตฺติ นิพฺพุตฺติ ญฺตฺวา” แปลว่า “รู้การดับ ชื่อว่าสันติ” [11] และ “พฺภุจฺจฺสส ปรมา สฺนฺติ นิพฺพานํ อุกฺโตภยํ” แปลว่า “สัมผัสความสงบอย่างยิ่ง คือ นิพพาน อันไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ” เป็นต้น หรือในขณะเดียวกันคำว่า “สันติ” แปลว่า “ความสงบไป หรือธรรมเป็นที่สงบไปจากกิเลส” ก็ได้ดั่งคำว่า “กิเลสสมฺโตะ สฺนฺติ ที่ชื่อว่าสันติ เพราะความสงบแห่งกิเลส” ถึงกระนั้น คำว่า “สันติ” ในประโยคนี้ก็ยิ่งมุ่งเน้นถึงความสงบอยู่นั่นเอง

ปัจจุบันได้มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธทาสภิกขุ หรือ ท่านติช นัท ฮันห์ ได้นำคำว่า ศานติ มาใช้แทนคำว่า สันติ เพื่อความสละสลวยทางภาษา อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำว่า “สันติ” ก็มีความหมายเดียวกัน คือ ความสงบ ระงับ นอกจากนี้ยังมีการนำคำว่า สันติ มาสนธิกับคำว่า วิธี กลายเป็น “สันติวิธี” ซึ่งคำว่า “สันติวิธี” นั้น ราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความว่า “วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ” เช่น “เจรจาสงบศึกโดยสันติวิธี” [12]

วิธีการที่ไร้ความรุนแรง มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยที่ในตัวเองก็เป็นวิธีการซึ่งให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เราอาจจะเรียกวิธีการดังกล่าวว่า “สันติวิธี” [13] ส่วน ศ.นพ.ประเวศ วะสี นิยามว่า “สันติวิธี คือ การป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนของสภาพการใช้ความรุนแรงและสงคราม” โดยให้เหตุผลว่า “ในการสงคราม ไม่ว่าในครั้งโบราณหรือในปัจจุบันจะมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงโดยไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก สิทธิมนุษยชนเป็นการเคารพในศักดิ์ และคุณค่าความเป็นคนทุกคน ต่อเมื่อนุษย์มีจิตสำนึกในศีลธรรมพื้นฐานนี้จึงจะสามารถสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และยั่งยืนได้” [14] ด้านโคทม อารียา นิยามว่า สันติวิธี หมายถึง วิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง” [15] โดยให้เหตุผลว่า “การใช้สันติวิธีเป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุด ทั้งระยะสั้นระยะยาว ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง” ในบทความนี้ผู้เขียนใช้คำว่า “สันติภาวนา” แทนคำว่า “สันติวิธี” เพื่อให้ขอบเขตและความหมายของคำมีความหมายกว้างขวางขึ้น

ส่วนคำว่า “ภาวนา” ที่ผู้เขียนนำมาใช้ในบทความนี้ เป็นคำภาษาไทยที่ยืมมาจากภาษาบาลี พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนิยามไว้ว่า ถ้าเป็นคำนาม หมายถึง การทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้นทางจิตใจ ถ้าเป็นกริยา หมายถึง สรรวมใจให้แน่วแน่เป็นสมาธิ เช่น สวดมนต์ภาวนา สรรวมใจตั้งความปรารถนา เช่น นั่งภาวนาขอให้พระเจ้าช่วย [16] ภาวนา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กัมมัฏฐาน จัดเป็นการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ เพราะคำว่า กัมมัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานหรือการกระทำ [17] หมายความว่า ที่ตั้งของความเจริญอุตสาหกรรมที่เรียกว่าการปรารถนาความเพียร หมายถึง รูปธรรมมีอารมณ์ คือวงกลืน เป็นต้น และนามธรรมมีการเจริญกลืน เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง กัมมัฏฐาน คือ การกระทำอันเป็นที่ตั้งของความสุขพิเศษ เพราะเป็นที่ตั้งของความสุขในมาน และมรรคผล พระอรหันตเจ้าจารย์ได้วิเคราะห์คำว่า ภาวนา ไว้ในคัมภีร์ อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค ว่า ภาวียติ วทณียตติ ภาวนา ธรรมชาติได้อันพระโยคิบุคคลอบรมอยู่ เจริญอยู่ ฉะนั้นธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ภาวนา ได้แก่ ธรรมควรเจริญ คือ ให้เกิดในสันดาน [18] คัมภีร์ปรมัตถทีปนีให้ความหมายไว้ ประการ คือ 1) ภาเวตพพาติ ภาวนา แปลว่า ธรรมที่บุคคลควรเจริญ 2) ภาเวนติ จิตตสันดาน เอตาทีหิ ภาวนา แปลว่า ธรรมที่เป็นเครื่องอบรม กระแสจิต [19] และให้ความหมายอีกว่า ภาวนา คือ เจตนาที่ทำให้กุศลเจริญขึ้น หมายความว่า ทำให้เกิดกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น และทำให้กุศลที่เกิดขึ้นแล้วเจริญเพิ่มพูนขึ้น [20]

คำที่มีความหมายตรงกับคำว่า ภาวนา คือคำว่า พัฒนา ซึ่งในกระบวนการพัฒนานั้น จะต้องพัฒนากายกับจิตควบคู่กันไป กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Development ในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ภาวนา” ซึ่งการพัฒนาที่เรียกว่า ภาวนา 4 (การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา)

1. กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ และการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. **ศีลภาวนา** หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3. **จิตภาวนา** หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญองกามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4. **ปัญญาภาวนา** หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ในบาลีที่มา ท่านแสดงภาวนา 4 นี้ ในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคล จึงเป็น ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา (ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว) บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็นพระอรหันต์ [21] ดังนั้นคำว่า ภาวนาจึงหมายถึงการพัฒนาหรือการฝึกอบรมทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคมเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และสามารถสร้างสังคมให้เกิดสันติสุข

ด้านความหมายของคำว่า “ประยุกต์” นั้น พุทธศาสนิกชนได้กล่าวถึงการประยุกต์ในพระพุทธศาสนาว่า มี 2 อย่าง คือ ประยุกต์โดยตรง คือ พุทธศาสนากล่าวธรรมะข้อไหนไว้เพื่อประโยชน์อะไร ปฏิบัติลงไปโดยตรงเพื่อประโยชน์อันนั้น เรียกว่า ประยุกต์โดยตรง ประยุกต์โดยอ้อม หมายถึง พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่ออะไร เมื่อทำสิ่งนั้นเสร็จแล้ว เราขอยืมเอาหลักธรรมะนั้นไปใช้เพื่ออย่างอื่นได้ เช่น โภธิปักขิยธรรมบัญญัติไว้เฉพาะ เพื่อจะไปสู่นิพพาน คือโภธิ แต่หลักธรรมเหล่านี้เอามาใช้ประยุกต์ในบ้านเรือนได้ ในการทำกิจการทั้งหลาย ที่เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำที่ยากๆได้ นี้เรียกว่าประยุกต์โดยอ้อม หรือว่า หลักธรรมนั้นมีไว้สำหรับภิกษุสามเณรบรรพชิต แต่เราเอาไปประยุกต์ได้แม้สำหรับฆราวาส อย่างนี้เรียกว่าประยุกต์โดยอ้อม [22]

คำว่า ประยุกต์ ตามตัวหนังสือ แปลว่า ประกอบพร้อมแล้ว หรือถูกประกอบพร้อมแล้ว ประ (ปร) แปลว่า ถ้วน ครบ ยุคต์ หรือยุคต นี้ แปลว่า ประกอบ ประยุกต์ แปลว่า ถูกประกอบอย่างครบถ้วน ถ้าโดยความหมายก็คือ ทำให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามเจตนารมณ์ของสิ่งนั้นๆ ที่บัญญัติขึ้นไว้ คือ จะต้องทำให้สำเร็จประโยชน์ ตรงตามความมุ่งหมาย หรือเจตนารมณ์ แล้วก็ให้เต็มตามที่ควรจะทำ เรียกว่า ประยุกต์เต็มที่ การจะมีศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะต้องประยุกต์ทั้งนั้น ที่ไม่ได้ผลเพราะประยุกต์ไม่เป็น รักษาศีลจนตายก็ไม่มีศีล

สิ่งที่ต้องประยุกต์นั้น ก็คือสิ่งที่ทำไว้สำหรับให้มีการประยุกต์ ถ้าเป็นทฤษฎีคือเป็นหลักวิชา ก็ต้องเป็นหลักวิชาที่วางไว้สำหรับการประยุกต์ คือ ปฏิบัติด้วย ถ้าเป็นปรัชญาก็ต้องเป็นปรัชญาเพื่อการปฏิบัติด้วย แต่โดยมากปรัชญานั้น ไม่เป็นอย่างนั้น มันเป็นที่รวม ๆ กันไว้ของความคิดเห็นของแต่ละบุคคล ต่างฝ่ายต่างเห็นมาเทรวม ๆ กันไว้ สำหรับให้ใครเลือก

เอาตามชอบใจ วิชาปรัชญามหาศาลในโลกนี้ จึงเป็นเพียงทฤษฎีที่เทรวมๆ กันไว้ ใครเลือกเอาตามพอใจ ถ้าอย่างนี้ไม่มีทางที่จะประยุกต์ตามนั้นได้ ต้องเลือกเก็บเอามา แล้วบางทีจะต้องทดลองให้เป็นอย่างมาก จึงจะประยุกต์ได้

สิ่งที่ต้องประยุกต์สำหรับพุทธบริษัทคือปริยัติ ปริยัติศาสนาทั้งหลายคือพระคัมภีร์เรื่องราวในพระบาลี นี้เรียกว่า ปริยัติ ปริยัติที่แท้จริง มีไว้สำหรับการประยุกต์ให้เกิดเป็นปฏิเวธโดยวิธีที่เรียกว่าปฏิบัติ ฉะนั้น ที่เรียกกันรวมๆ ว่าปฏิบัติมันแหละ คือวิธีประยุกต์ ต้องปฏิบัติให้เป็น ตอนนี้เป็นประยุกต์ แล้วขยับปฏิบัติ ตอนนี่ก็เป็นปฏิบัติ จะรวมเรียกว่าปฏิบัติก็ได้ ในพุทธศาสนามีปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ จึงต้องประยุกต์ปริยัติ ให้กลายเป็นปฏิเวธ ด้วยวิธีที่เรียกว่าปฏิบัติ พุทธบริษัทมีความรู้เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา มรรคผล นิพพาน ในฐานะเป็นปริยัติ แล้วประยุกต์ด้วยการปฏิบัติลงไปจริง ๆ ผลเกิดขึ้นจริง ๆ เป็นมรรคผลนิพพานจริง ไม่ใช่มรรคผลนิพพานแต่ตัวหนังสือสำหรับท่องไว้ ฉะนั้น พระสูตรต้นตะทั้งหลาย กล่าวถึงข้อปฏิบัติกล่าวถึงการปฏิบัติไว้ในรูปของปริยัติ

ส่วนประโยชน์ของการประยุกต์ นั้นจะพบว่า สัจธรรมทั้งหลายที่เป็นความจริง ถ้าประยุกต์ได้ ก็กลายเป็นความสุขขึ้นมา เป็นมรรคผลนิพพานขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่าประยุกต์ความจริงให้กลายเป็นความสุข การประยุกต์ ถ้าทำเป็นจะได้รับประโยชน์ใหญ่หลวงมหาศาลด้วยการลงทุนน้อยที่สุด หรือเกือบจะไม่ต้องลงทุนอะไรเลย จึงควรทำสิ่งที่คิดว่าจะทำไม่ได้ให้กลายเป็นสิ่งที่ทำได้ จนกระทั่งสิ่งสุดท้ายคือ พระนิพพานก็จะถึงได้ด้วยการประยุกต์กาย วาจาใจของคนนั่นเองให้มันถูกต้อง [23] สอดคล้องกับแนวคิดของท่านดิช นัท ฮันท์ ที่กล่าวว่า เราควรจะทำให้พุทธศาสนาให้ใหม่อยู่เสมอ ค้นคว้าวิธีการใหม่ ๆ ในการนำเสนอพุทธศาสนาเพื่อให้เข้ากับสมัยใหม่กับคนรุ่นใหม่ เราควรจะอธิบายคำสอนที่ง่าย และเป็นรูปธรรมคนรุ่นใหม่ไม่เข้าวัดอีกแล้ว เพราะเราไม่ได้ทำพุทธศาสนาให้ใหม่ เราต้องทำให้ พุทธศาสนาให้น่าสนใจและมองให้ลึกซึ้งในคำสอนของพุทธองค์การปฏิบัติควรนำมาซึ่งความสมานฉันท์ สงบ สันติและความสุข พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระธรรมนั้นมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และบั้นปลาย เราต้องใช้ความพยายามที่จะใช้ปัญญาไหวพริบ ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อทำให้พระธรรมเป็นสิ่งที่เข้าใจง่ายโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ [24]

สถานติภาวนาประยุกต์: บทวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดและการประยุกต์ใช้ของนักคิดทางศาสนา

สถานติภาวนาประยุกต์ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุมองว่า การพัฒนาสันติให้เกิดขึ้น และสำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวมต้องมี “ตรีปิธาน” กล่าวคือ

1. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ซึ่งข้อนี้จะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรูของสันติภาพ

2. ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันพากันทำความเข้าใจศาสนาต่าง ๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่าง และร่วมมือกันในที่สุด

3. ออกมาเสียจากอำนาจัตถุนิยม เพราะว่าการที่คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนก็เพราะมีลุ่มหลงมีวเฒาในวัตถุนิยม ซึ่งการลุ่มหลงมีวเฒาทำให้ขาดความร่วมมือของบุคคลในระหว่างศาสนา

ท่านสรุปว่า “การมีปณิธานทั้ง 3 ประการดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก หรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น” [25] องค์ความรู้ที่ท่านพุทธทาสท่านเน้น คือการสอนธรรมะระดับปรมัตถ์ ธรรมะขั้นสูง เรื่องศีล ท่านท่านมองว่าสำนักอื่นมีคนสอนมากแล้ว บางสำนักไม่สอนปรมัตถ์ เพราะกลัวว่าชาวบ้านจะไม่เข้าใจ อีกอย่างคิดว่าเรื่องปรมัตถ์พ้นสมัยแล้ว สอนโมกข์จึงมาเน้นสอนเรื่องปรมัตถ์ โดยท่านสอนให้ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ใช้คำสอนแบบง่าย ๆ เช่น เรื่องตัวกู ของกู กูไม่เอา กับมึงแล้วโว้ย ท่านสอนให้เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ ไม่มีพิธีถ้งการ อยู่กับปัจจุบันอย่างมีสติ และปล่อยวาง [26]

สานติภาวนาประยุกต์ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้หลักการในการพัฒนาสังคมให้เกิดสันติสุขโดยยึดหลักความเป็นสากล 3 ประการ (ตรีสากล) กล่าวคือ [27]

1. ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา

2. ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจให้ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมึงสังกัตใดหรือไม่ เป็นความไม่ดีไม่งามทั้งสิ้น

3. ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ แผ่ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก

การทำให้ “ตรีสากล” เกิดเป็นแนวคิดเชิงรูปธรรมได้นั้น ท่านชี้ว่า “มนุษย์ควรจะอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียน และทำลายล้างซึ่งกันและกัน” ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน” เช่น หากมนุษย์เสพบริโภคอย่างเต็มที่โดยไม่รู้จักประมาณ ก็จะทำให้เกิดการทำลายล้างธรรมชาติ และสิ่งแวดลอม ทำให้ธรรมชาติสูญเสียความเป็นดุลยภาพไป และเมื่อธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรมก็จะส่งผลย้อนกลับมาสร้างความเดือนร้อนให้แก่มนุษย์ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นมิตรที่ดีต่อกัน

สานติภาวนาประยุกต์ในทัศนะของดิช นัท ฮันท์

ดิช นัท ฮันท์ คำว่า “ดิช” ในเวียดนามใช้เรียกพระ มีความหมายว่าเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนา “นัท ฮันท์” เป็นนามทางธรรมของท่าน มีความหมายว่า “การกระทำเพียงหนึ่ง” (One Action) ท่าน ดิช นัท ฮันท์ พระมหาเถระในพุทธศาสนานิกายเซน ชาวเวียดนาม ผู้ซึ่งนำพาให้ผู้คนได้ประจักษ์ถึงการนำพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับ ชีวิตประจำวัน

อย่างสอดคล้องกลมกลืน (Applied Buddhism)) ตลอดชีวิตนักบวชของท่านได้เขียนหนังสือและบทกวีไว้มากมายเพื่อเผยแพร่วิถีแห่งพุทธธรรม ผลงานของท่านได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วโลกมากกว่า 80 เล่ม จำนวนตีพิมพ์มากกว่า 1.5 ล้านเล่ม เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในโลกตะวันตก ในช่วงที่บ้านเมืองของท่านมีความเดือดร้อนจากภัยสงคราม ท่านพยายามอย่างยิ่งที่จะใช้หลักพุทธศาสนาเพื่อนำพาผู้คนให้กลับสู่สันติภาพ ในจิตใจของตนเพื่อนำไปสู่การหยุดการก่อสงครามในทุกระดับ จนกระทั่ง มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ (Martin Luther King, Jr.) ได้เสนอ ท่านติช นัท ฮันห์ รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ปัจจุบันท่าน ติช นัท ฮันห์ พำนักอยู่ในชุมชนหมู่บ้านพลัม (Plum Village) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของฝรั่งเศส เป็นชุมชนแห่งการฝึกปฏิบัติเพื่อดำเนินชีวิตอย่างมีสติของพุทธบริษัท 4 อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกา ชุมชนหมู่บ้านพลัมมีกระจายอยู่ในหลายประเทศ อาทิ ประเทศฝรั่งเศส อเมริกา เยอรมัน ฮังการี และล่าสุดที่ประเทศไทย คือสถานปฏิบัติธรรมหมู่บ้านพลัมนานาชาติ ณ บ้านสระน้ำใส ต.โป่งตาลอง อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ท่านมีแนวคำหลายมากมาย แต่สำคัญหลักหนึ่งคือ การดำเนินชีวิตและฝึกปฏิบัติตามข้อฝึกอบรมสติ 5 ประการนี้ คือการนำพวกเราเข้าสู่หนทางของผู้ตื่นรู้ (พระโพธิสัตว์) ข้อฝึกอบรมสติ 5 ประการนี้ แสดงให้เห็นหนทางแห่งพระพุทธรองค์ อันตั้งอยู่บนพื้นฐานทางจิตวิญญาณและจริยธรรมแห่งโลก เมื่อเราตระหนักรู้ว่าเรากำลังอยู่บนหนทางแห่งพระพุทธรองค์ เราจะไม่มีเหตุผลอันใดที่จะต้องเป็นกังวลกับปัจจุบัน และหวาดกลัวต่ออนาคต ข้อฝึกอบรมสติ 5 ประการ

1. การปกป้องชีวิตด้วยความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากความรุนแรงและการทำลายชีวิต ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานที่จะบ่มเพาะปัญญาเห็นแจ้งของความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง (การเป็นดั่งกันและกัน) และหล่อเลี้ยงเมตตากรุณาจิตให้เบ่งบาน เพื่อที่จะปกป้องชีวิตของมนุษย์ สัตว์ พืช และสภาพแวดล้อมของสรรพชีวิตเหล่านั้น

2. ความสุขอันแท้จริงด้วยความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการหาผลประโยชน์ส่วนตัว การลักขโมย การกดขี่ ความอยุติธรรมทางสังคม ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานว่า จะทำทานด้วยการแบ่งปันเวลา พลัง และทรัพย์สิน ให้แก่ผู้ที่มีความจำเป็น ไม่ว่าจะโดยทางความคิด คำพูด และการกระทำในชีวิตประจำวันก็ตาม ข้าพเจ้าตั้งจิตมั่นว่า จะไม่ลักขโมย และไม่ครอบครอง สิ่งที่ควรเป็นของผู้อื่น

3. ความรักที่แท้จริงด้วย ความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการประทุพผิตในกาม ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานว่าจะบ่มเพาะความรับผิดชอบ และเรียนรู้วิธีที่จะปกป้องความปลอดภัย และความซื่อสัตย์ของปัจเจกบุคคล คู่สมรส ครอบครัว และสังคม ข้าพเจ้ารู้ดีว่าการมีเพศสัมพันธ์ และการมีความรักนั้นเป็นสองสิ่งที่ต่างกัน เพราะฉะนั้น การมีความสัมพันธ์ทางเพศอันเนื่องด้วยความใคร่ จะนำมาซึ่งความทุกข์และความแตกแยกยาวนานให้กับตัวข้าพเจ้าเองและบุคคลอื่นอยู่เสมอ ข้าพเจ้าตั้งปณิธานที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์ โดยปราศจากความรักที่แท้จริง และพันธะสัญญาอย่างเปิดเผยเป็นทางการในระยะยาวต่อกัน

4. การใช้วาจาแห่งความรักและฟังอย่างลึกซึ้งด้วยความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการกล่าวถ้อยคำ ที่ขาดความยั้งคิด และขาดความสามารถที่จะฟังอย่างลึกซึ้ง ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานที่จะเรียนรู้การใช้วาจาที่ไพเราะเปี่ยมด้วยความรัก และการตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อที่จะช่วยหยิบบั่นความเบิกบาน แบ่งเบาความทุกข์ของผู้อื่น สร้างความสุขสันติ และฟื้นฟูความปรองดอง สามัคคีระหว่างทุกคน ทุกเชื้อชาติ และทุกศาสนา

5. การบำรุงหล่อเลี้ยงและเยียวยาด้วยความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการบริโภคที่ขาดสติ ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอตั้งปณิธานว่าจะเรียนรู้วิธีการแปรเปลี่ยน และบ่มเพาะสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ เพื่อตัวเอง ครอบครัวและสังคม ด้วยการกิน ดื่ม บริโภคอย่างมีสติ [28]

แนวคิดของท่านดิช นัท ฮันห์ เป็นการประยุกต์ หรือการตีความศีล 5 ใหม่ ให้มีขอบเขตกว้างขวางและครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ ในสังคม

ศานติภาวนาประยุกต์ในทัศนะของขบวนการสรรโวทัย ประเทศศรีลังกา

แนวคิดเรื่องสรรโวทัยซึ่งมาจากมหัตตะคานธี คำว่า สรรโวทัย มาจากคำว่า “สรรพ” ที่แปลว่าทั้งปวง กับคำว่า “อุทัย” ที่แปลว่า การตื่นขึ้น ดังนั้น คำว่าสรรโวทัยจึงหมายถึง การตื่นขึ้นจากอวิชชาและความหลุดพ้นจากความทุกข์ความยากจนของคนศรีลังกาทั้งหมด ขบวนการสรรโวทัย เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1958 ผู้ก่อตั้งขบวนการสรรโวทัย คือ เอ.ที. อิริยัตเน (A.T.Ariyaratne) เขาได้ผสมผสานแนวคิดของคานธี เข้ากับแนวคิดชาวพุทธ โดยอิริยัตเน มีทัศนะว่า สำหรับมุมมองของชาวพุทธ ความทุกข์แสดงถึงสภาพความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ส่วนคานธีมองว่า ความทุกข์มีสาเหตุมาจากโครงสร้างและสังคมซึ่งจะหมดไปหากได้รับการปลดปล่อย การผสมผสานแนวคิดทั้งสองนี้เองได้กลายเป็นยุทธศาสตร์ของขบวนการสรรโวทัย นั่นคือ “การตื่นของทุกคน”

ในมุมมองของสรรโวทัยเรื่องต่าง ๆ นั้นมีปัญหาเดียวกันคือ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ฝังแน่นในระบบชนชั้นสังคมในปัจจุบัน ทางแก้ปัญหาคือ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางจิตใจหรือ “การตื่นของทุกคน” ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานพลังของประชาชนและชนชั้นสังคมแบบสรรโวทัยซึ่งเป็นสังคมธรรมที่เรียกว่า “หมู่บ้านสรรโวทัย” หรือ คาโมทัย” โดยเป็น “สังคมวางอยู่บนค่านิยมทางด้านจิตใจและประเพณี เป็นสถานที่ซึ่งผู้คนสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ และแต่ละคนสามารถมีโอกาสที่จะตื่นหรือพัฒนาตนไปสู่จุดสูงสุด” [29] เป็น “สังคมที่ระบุดูคนค่าวางอยู่บนความจริง การปราศจากความรุนแรง และการปฏิเสธด้วยตนเอง... สังคมที่ไม่มีความจนและไม่มี ความรวย” [30] สังคมที่ “มีอิสรภาพและตื่น ซึ่งหมายถึงการมีความสุขและสันติภาพ” [31] จินตภาพนั้นได้ขยายไปสู่อนาคตที่สังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม วางอยู่บนประเพณีทางศาสนาที่หลากหลายของประเทศ ขณะเดียวกันมีการปกป้องและทะนุถนอมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ อิริยัตเนได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาของสังคมนั้นมีทั้งในระดับบุคคลและในระดับ โครงสร้างสังคม

การแก้ปัญหาจึงต้องทำทั้งในระดับบุคคลและสังคม “สรรพโทัยชี้ให้เห็นคู่อิสรภาพที่ทุกคนจะต้องพยายามเพื่อให้ได้มา อิสรภาพประการแรก คือในจิตใจของตนเอง ... ที่มีจุดต่างพร้อยที่ทุกคนจะต้องสำนึกรู้และพยายามชะล้างให้สะอาด อิสรภาพประการที่สองคือทุกคนจะต้องสำนึกรู้ว่ามีสายโซ่ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ไม่ยุติธรรมและไร้ความชอบธรรม ซึ่งกดให้ประชาชนส่วนใหญ่เป็นทาส” [32]

สรรพโทัยได้วิเคราะห์วิธีการตื่นของหมู่บ้านด้วยอริยสัจ 4 ในเชิงสังคมว่า

1. ทุกข์ ตัวปัญหา คือ ความเสื่อมโทรมของหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นระบบแห่งเหตุและปัจจัย ที่เริ่มด้วยความเห็นแก่ตัว นำไปสู่การหวงแหน การแข่งขัน ความเกลียด การใช้อำนาจรุนแรง การกระทำที่ทำลายความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งนำไปสู่ความเห็นแก่ตัวมากขึ้น

2. สมุทัย สาเหตุของปัญหา คือ ระบบแห่งเหตุและปัจจัยที่เริ่มด้วยอวิชชา นำไปสู่ความยากจน การทำงานที่ส่งผลร้าย เชื้อโรค การกดขี่เอาเปรียบ การแตกสามัคคี ความเฉื่อยชา ซึ่งนำไปสู่อวิชชามากขึ้น

3. นิโรธ ความหวังในการแก้ปัญหาหรือเป้าหมาย คือ ระบบแห่งเหตุและปัจจัยที่เป็นวงจรทวนกระแสนกับปัญหา โดยเริ่มด้วยความไม่เห็นแก่ตัว เป็นปัจจัยให้เกิดการแบ่งปันร่วมกัน ความร่วมมือ ความรัก ปิยวาจา การทำงานที่มีประโยชน์ ความเท่าเทียมกัน นำไปสู่ความไม่เห็นแก่ตัวยิ่งขึ้น

4. มรรค วิธีสู่ความหวัง คือ จุดเริ่มต้นในระบบแห่งเหตุและปัจจัย ที่เริ่มต้นด้วยการกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าใจวิสัยทัศน์แบบสรรพโทัย เป็นปัจจัยให้เกิดจิตสำนึกในหน้าที่ที่จะมีความเป็นเอกภาพทางด้านจิตวิทยา เพื่อไปสู่เป้าหมายด้วยวิธีการพัฒนาเชิงองค์การในลักษณะการปฏิบัติและวางแผนโครงการด้วยบุคลากรในหมู่บ้านตนเอง และเริ่มการพัฒนาด้วยระบบการศึกษาเป็นลำดับแรก แล้วจึงตามด้วยด้านสุขภาพ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ เพื่อให้บรรลุถึงวิสัยทัศน์สรรพโทัยอย่างแท้จริง [33]

สานติภาวนาเพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

การที่มนุษย์จะเป็นอยู่อย่างประสานกลมกลืน คือ ความสันติสุขนั้น เริ่มต้นมนุษย์ต้องรู้จักธรรมชาติ คือ รู้จักความจริงของธรรมชาติ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักพึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการบงการบงการผู้อื่น [34] ในส่วนธรรมชาติของมนุษย์นั้นประกอบด้วยความเป็นอยู่ต่าง ๆ 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกทางกาย และวาจา ที่ติดต่อกับสิ่งแวดล้อม แล้วก็มีด้านจิตใจ และด้านปัญญา ซึ่ง 3 ด้านหรือสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือ ปัญญา ซึ่งปัญญามี 2 ด้าน มาบรรจบประสานกัน คือปัญญาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ปัญญาที่นำความรู้ในความจริงนั้นมาใช้จัดสรรสังคมให้ดี พระพุทธเจ้าสอนว่าความจริงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็เป็นอย่างนั้น

แต่พระพุทธเจ้าได้มาค้นพบความจริงนั้นแล้ว ก็นำมาเปิดเผยชี้แจงแสดงอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ความจริงนี้เรียกว่า ธรรม หรือ กฎธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเป็นไปตามความจริงหรืออยู่ใต้กฎนี้ด้วย ในขณะเดียวกัน มนุษย์ก็อยู่กันเป็นหมู่ อยู่กันเป็นสังคม ทำอย่างไรจะให้หมู่มนุษย์จำนวนมาก ดำเนินชีวิตได้สอดคล้องกับความจริงตามกฎของธรรมชาติ คำตอบคือ ต้องขยายปัญญาไปให้แก่สังคมมนุษย์ โดยผู้ที่รู้ความจริงทำการจัดตั้งแบบแผน จัดสรร ดำเนินการ วางระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้สังคมมีสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่จะช่วยเกื้อกูลตะล่อมให้ชีวิตของคนทั้งหลายที่อยู่在那สังคมนั้นดำเนินไปสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ

สรุป

คำกล่าวที่ว่า “สังคมไทยไม่ได้นำหลักการพุทธศาสนาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ทั้งในระดับบุคคลและสังคม” เป็นสิ่งที่ชาวพุทธส่วนหนึ่งตระหนักดีมาตลอด และได้พยายามแสวงหาแนวทางประยุกต์หลักการพุทธศาสนาใช้ในสังคมไทยอย่างจริงจัง เพื่อเป็นแบบอย่างแก่สังคม เพื่อนำสังคมไปสู่ความดีงาม ความถูกต้องตามหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังตัวอย่างของขบวนการธรรมะวัชระ เลือกที่จะปลูกให้ทุกคนตื่นขึ้นมาช่วยเหลือตัวเอง และขยายต่อสังคม หลักการปลูกให้ตื่นนี้สอดคล้องกับหลักธรรมหลายข้อในพุทธศาสนา เช่น หลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน หรือการให้ทำตนเป็นเกาะ ทำตนให้เป็นที่พึ่ง แม้กระทั่งชื่อของพุทธศาสนา ก็หมายถึง ศาสนาแห่งผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เหล่านี้ถือเป็นความชาญฉลาดของท่านอรุณรัตน์ที่สามารถนำแก่นของพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ดำเนินการขับเคลื่อนตนเองและสังคมได้ รวมถึงแนวของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้เสนอแนวคิดไตรสิกขา พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวคิด ตรีปิธาน และท่านดิช นัท ฮันท์ ได้เสนอแนวความคิดการอบรมสติ 5 ประการ แนวคิดเหล่านี้จะสามารถพัฒนาให้สังคมเกิดสันติสุขได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- [1] ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และบรรณาธิการ. (2538). **วิพากษ์สังคมไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- [2] พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรธนา). (2549). “ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. 2(4), 52.
- [3] Bond, George D. (1996). “A.T. Ariyatne and the Sarvodaya Shramadana Movement”, **Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia**, Queen, Christopher S. (ed.). New York : State University of New York Press. 126.
- [4] ชุ.ธ. (บาลี) 25/202/52. (เล่ม 25/ ข้อ 202/หน้า 52)
- [4] ชุ.ธ. (บาลี) 25/202/52. (เล่ม 25/ ข้อ 202/หน้า 52)
- [5] ชุ.ธ. (บาลี) 25/204/53.
- [6] ที.ม. (บาลี) 10/222/137 ที.ม. (ไทย) 10/222/168. (ฉบับสยามรัฐใช้คำว่า อเนกซ์.....มฺนิ).
- [7] ชุ.ธ. (บาลี) 25/285/66.
- [8] ม.อุ. (ไทย) 14/323/403. ดูเทียบใน ม.อุ. (บาลี) 15/368/314.ม.อุ. (ไทย) 15/368/413.
- [9] ส.ส. (บาลี) 15/3/3.
- [10] ชุ.จ. (ไทย) 29/65/247.
- [11] ชุ.สุ. (บาลี) 25/940/517.
- [12] ราชบัณฑิตยสถาน. (2646). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. 1166. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น
- [13] พระไพศาล วิสาโล, “สันติภาพโดยสันติวิธี”, ใน **สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ**. 23-28.
- [14] ประเวศ วะสี. (2545). **สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- [15] โคทม อารียา. “เอกสาร 30 ปี 14 ตุลา จดหมายข่าว ประชาชน”, สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2546, จาก<<http://www.santipap.com/kotom.htm>>.
- [16] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค พับลิเคชั่น.
- [17] ดูรายละเอียดใน อง.ฉก.อ. (บาลี) 3/107/157.
- [18] ดูรายละเอียดใน ชุ.ป.อ. (บาลี) 1/3/19, อภิ.วิ.อ. (บาลี) 1/300/215.
- [19] พระคันธสารากวีวงศ์. (2549). **ปรมัตถทีปนี**. กรุงเทพฯ : ราชวันการพิมพ์.
- [20] พระคันธสารากวีวงศ์. (2549). **ปรมัตถทีปนี**. 478.

- [21] อัง.ปญจก. (ไทย) 22/79/121.
- [22] ดูรายละเอียดใน พุทธทาส ภิกขุ. (2549). **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์**. 6. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- [23] ดูรายละเอียดใน พุทธทาส ภิกขุ. (2549.) **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- [24] พรรตน์ วชิราชัย. **สรุปบรรยายธรรมและเนื้อหาจากงานภาวนา**. “สู่สถานติสมานฉันท์”, สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2557, จาก <http://www.thaiplumvillage.org/index>.
- [25] พุทธทาสภิกขุ. (2531). **สันติภาพของโลก**. ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิ.
- [26] อุทัย สติมัน. (2555). การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับสำปฏิบัติธรรมในประเทศไทย. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 148.
- [27] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. 189
- [28] ดูรายละเอียดใน มูลนิธิหมู่บ้านพลัม. (2554). **ภาวนาด้วยหัวใจ คู่มือภาวนาตามแนวหมู่บ้านพลัม**. กรุงเทพฯ : สสส.
- [29] Bound, George D. (2004). **Buddhism at Work: Community Development, Social Empowerment and the Sarvodaya Movement**. USA : Kumarian Press.
- [30] Sarvodaya. (1996). **Application of the Concept of Right Livelihood for a Full Engagement Society**. Ratmalana, Sri Lanka : Sarvodaya Vishva Lekha Press.
- [31] Bound, George D. (2004). **Buddhism at Work: Community Development, Social Empowerment and the Sarvodaya Movement**. USA: Kumarian Press.
- [32] Ariyaratne, A.T. (1999). **Schumacher Lectures on Buddhist Economics**. Ratmalana, Sri Lanka: Sarvodaya Vishva Lekha Press..
- [33] อุทัย สติมัน. (2551). “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : กรณีศึกษาขบวนการสรรรไทย์”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. 4(3) กรกฎาคม - กันยายน 2551, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- [34] สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2541). **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.